

Justitieutskottets betänkande 2023/24:JuU8

Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål

Sammanfattning

Utskottet ställer sig bakom regeringens förslag till ändringar i rättegångsbalken. Lagändringarna innebär att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål skärps på följande sätt:

- Den dömda ska kunna bli skyldig att återbetala ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rätts hjälpsavgift.
- Möjligheten att sätta ned återbetalningsbeloppet ska begränsas genom ett krav på särskilda skäl.
- Om den dömdes överklagande till en högre rätt förfaller på grund av att han eller hon uteblir från ett sammanträde ska återbetalningsskyldigheten omfatta hela kostnaden där, utan någon begränsning.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 mars 2024.

Utskottet anser att riksdagen bör avslå motionsyrkandet.

I betänkandet finns en reservation (V).

Behandlade förslag

Proposition 2023/24:46 Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål.

Ett yrkande i en följdmotion.

Innehållsförteckning

Utskottets förslag till riksdagsbeslut	3
Redogörelse för ärendet	4
Utskottets överväganden	5
Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål	5
Reservation	10
Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål (V)	10
<i>Bilaga 1</i>	
Förteckning över behandlade förslag	11
Propositionen	11
Följdmotionen	11
<i>Bilaga 2</i>	
Regeringens lagförslag	12

Utskottets förslag till riksdagsbeslut

Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål

Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.

Därmed bifaller riksdagen proposition 2023/24:46 och avslår motion 2023/24:2786 av Gudrun Nordborg m.fl. (V).

Reservation (V)

Stockholm den 1 februari 2024

På justitieutskottets vägnar

Richard Jomshof

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Richard Jomshof (SD), Ardalan Shekarabi (S), Annika Strandhäll (S), Adam Marttinen (SD), Petter Löberg (S), Mikael Damsgaard (M), Katja Nyberg (SD), Mattias Vepsä (S), Charlotte Nordström (M), Gudrun Nordborg (V), Torsten Elofsson (KD), Pontus Andersson Garpvall (SD), Rasmus Ling (MP), Fredrik Kärrholm (M), Lars Isacson (S), Malin Björk (C) och Martin Melin (L).

Redogörelse för ärendet

I betänkandet behandlar utskottet regeringens proposition 2023/24:46 Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål. I propositionen föreslår regeringen ändringar i rättegångsbalken som innebär att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål skärps.

Regeringens förslag till riksdagsbeslut finns i bilaga 1. Regeringens lagförslag finns i bilaga 2.

En motion har väckts med anledning av propositionen. Förslaget i motionen finns i bilaga 1.

Utskottets överväganden

Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen antar regeringens förslag till ändringar i rättegångsbalken. Lagändringarna innebär att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål skärps.

Riksdagen avslår motionsyrkandet om avslag på propositionen. Jämför reservationen (V).

Bakgrund

Den som döms för ett brott är som utgångspunkt skyldig att ersätta statens kostnader för en offentlig försvarare. Detsamma gäller kostnader för ett målsägandebiträde och en särskild företrädare för barn, för hämtning av den tilltalade till rätten samt för provtagning och analys av blod, urin och saliv. Återbetalningsskyldighet kan även beslutas i samband med godkännande av strafföreläggande eller undanröjande av påföljd, se 31 kap. 1 § första stycket och 9 a § och 48 kap. 2 § rättegångsbalken, 19 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken, 8 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde och 12 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen eller kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade (31 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken).

För tilltalade med begränsade ekonomiska resurser finns en särskild begränsningsregel för återbetalningsskyldigheten. Som huvudregel är den tilltalade inte skyldig att betala mer av kostnaden för den offentliga försvararen och övriga rättsliga biträden än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift (31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken). En förutsättning för rättshjälp är att den enskildes ekonomiska underlag inte överstiger 260 000 kronor, se 6 § rättshjälpslagen (1996:1619). Med ekonomiskt underlag avses årsinkomst med hänsyn tagen till underhållsskyldighet, förmögenhetsförhållanden och skuldsättning (38 § rättshjälpslagen). Den som har ett ekonomiskt underlag som överstiger 260 000 kronor får ingen nedsättning med stöd av begränsningsregeln. Rättshjälpsavgiften beräknas med utgångspunkt i den tilltalades ekonomiska underlag (23 § rättshjälpslagen).

Utöver begränsningsregeln kan återbetalningsskyldigheten också begränsas med stöd av en allmän jämningsregel. Det belopp som den

tilltalade ska betala får enligt denna bestämmelse sättas ned helt eller delvis, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden (31 kap. 1 § fjärde stycket). Jämningsregeln omfattar till skillnad från begränsningsregeln alla ersättningsgrundande kostnader.

Propositionen

Inledning

I propositionen framhåller regeringen att den som döms för ett brott som utgångspunkt är skyldig att ersätta statens kostnader för en offentlig försvarare. Statens kostnader för rättsliga biträden är betydande och har ökat under ett flertal år. Samtidigt betalas endast en liten del av kostnaderna tillbaka till det allmänna. Regeringen föreslår att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål skärps.

Återbetalningsbeloppen bör höjas

Regeringen konstaterar att en skärpning av reglerna bör göras på ett sätt som innebär att återbetalningsskyldigheten står i proportion till den dömdes betalningsförmåga, även när det gäller personer med låga inkomster. Ett sätt att åstadkomma detta är enligt regeringen att behålla kopplingen till rättshjälpsavgiften, men göra en uppräknings av återbetalningsbeloppen för personer i alla inkomstskikt. Uppräkningen av återbetalningsbeloppen bör ligga på en nivå som innebär en påtaglig skärpning av återbetalningsskyldigheten och en tydlig skillnad i kostnadsansvaret för dömda respektive rättshjälpsberättigade personer.

Regeringen föreslår att återbetalningsbeloppen fördubblas. Det innebär att den dömdes som huvudregel inte är skyldig att betala mer av kostnaden för en offentlig försvarare och övriga rättsliga biträden än ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.

Av propositionen framgår att vissa remissinstanser har uppmärksammat att inkomstgränsen för rättshjälp och rättshjälpsavgifterna under lång tid har varit oförändrade och att de inte är anpassade till dagens inkomstnivåer. Regeringen instämmer i att det kan finnas anledning att återkomma till frågan om ifall inkomstgränsen för rättshjälp och rättshjälpsavgifterna bör höjas. För närvarande betalas en beloppsmässig andel om drygt 90 procent av de beslutade återkraven in till staten. Det talar för att det även utifrån nuvarande avgiftsnivåer i rättshjälpslagen finns utrymme för att skärpa kostnadsansvaret. Regeringen anser vidare att den utformning av jämningsregeln som föreslås ger tillräckliga möjligheter att sätta ned återbetalningsbeloppet ytterligare, i de fall en tillämpning av enbart begränsningsregeln skulle leda till ett orimligt betungande återkrav.

Eftersom syftet med förslaget är att åstadkomma en skärpning av kostnadsansvaret får enligt regeringen en viss ökad skuldsättning hos dömda

personer tolereras. Modellen med fördubblade återbetalningsbelopp innebär dock att kopplingen till rättshjälpslagen behålls även för personer med låga inkomster. Den innebär bl.a. att återbetalningsskyldigheten kommer att vara lägre för personer vars betalningsförmåga redan är väsentligen nedsatt på grund av skuldsättning (38 § rättshjälpslagen). Det kommer även vara möjligt att sätta ned återbetalningsskyldigheten med stöd av jämningsregeln. Orimliga resultat kommer därmed att kunna undvikas. Regeringen bedömer därför att förslaget inte medför några betydande risker för en påtagligt ökad skuldsättning hos dömda personer eller att deras återanpassning till samhället försvåras.

Regeringen konstaterar vidare att utgångspunkten redan i dag är att den som döms för ett brott som utgångspunkt är skyldig att ersätta statens kostnader för en offentlig försvarare. Förslaget påverkar inte rätten till en offentlig försvarare. Förslaget kan därmed enligt regeringen inte heller anses inskränka den tilltalades rätt till en rättvis rättegång.

Möjligheten till jämkning bör begränsas

Som framgår ovan kan dömda personer, oavsett om de har rätt till nedsättning av återbetalningsskyldigheten med stöd av begränsningsregeln eller inte, få nedsättning med stöd av jämningsregeln.

För att ge huvudregeln om återbetalningsskyldighet ett större genomslag föreslår regeringen att möjligheten att sätta ned återbetalningsbeloppet ska begränsas genom ett krav på särskilda skäl. Det belopp som den tilltalade ska betala bör alltså få sättas ned helt eller delvis, om det finns särskilda skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden. Enligt regeringen markeras på så sätt att de omständigheter som talar för jämkning måste vara av kvalificerat slag. Samtidigt behålls möjligheten att göra en nyanserad bedömning i det enskilda fallet, vilket minskar risken för oskäliga resultat. Regeringen anser att ett krav på särskilda skäl framstår som väl avvägt.

Regeringen anger att en skärpning av jämningsregeln kommer att leda till en ökad skuldbörda för dömda personer. En fördel med att skärpa jämningsregeln genom ett krav på särskilda skäl är dock att den dömdes betalningsförmåga på samma sätt som i dag kommer att vara ett grundläggande bedömningskriterium. Det kommer t.ex. att finnas utrymme för jämkning när försvararkostnaderna är så höga att huvudregeln om full återbetalningsskyldighet skulle leda till ett orimligt betungande återkrav. Enligt regeringen begränsar en sådan lösning alltså riskerna för en påtagligt ökad skuldsättning hos dömda personer och för en kraftigt ökad ärendetillströmning hos Kronofogdemyndigheten. En eventuell skärpning bedöms därför inte heller i någon märkbar utsträckning försvåra dömda personers återanpassning till samhället. Regeringen bedömer vidare att en skärpning är förenlig med artikel 6.3 c i Europakonventionen.

Återbetalningsskyldigheten när ett överklagande förfaller i högre rätt

Bestämmelserna om återbetalningsskyldighet i brottmål gäller också i en högre rätt. Återbetalningsskyldigheten kan dock påverkas av begränsningsregeln och jämningsregeln.

Enligt regeringen framstår det som otillfredsställande att det i vissa fall saknas förutsättningar att besluta om full återbetalningsskyldighet när den tilltalades överklagande förfaller på grund av omständigheter som är hänförliga till honom eller henne. Det bör rimligen göras skillnad mellan en tilltalad som återkallar ett överklagande och en som i stället låter överklagandet förfalla och därmed orsakar onödiga kostnader för det allmänna.

Regeringen föreslår att begränsningsregeln för återbetalningsskyldighet inte ska gälla för kostnader i en högre rätt, om den tilltalades överklagande förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

Jämningsregeln kommer även fortsättningsvis att vara tillämplig i högre rätt och ger enligt regeringen ett visst utrymme att beakta den tilltalades ekonomiska förhållanden.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 mars 2024. Äldre bestämmelser gäller fortfarande om en offentlig försvarare, ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet. Detsamma gäller för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet.

Ekonomiska konsekvenser

Regeringen bedömer att förslagen leder till ökade intäkter för staten med ca 55 miljoner kronor per år. Även om beräkningarna är förenade med ett stort mått av osäkerhet står det klart att intäktsökningarna är mångdubbelt större än kostnadsökningarna för Kronofogdemyndigheten och Rättshjälpsmyndigheten. Som anförs ovan bedömer regeringen att det inte finns några betydande risker för en påtagligt ökad skuldsättning hos dömda personer.

Motionen

I kommittémotion 2023/24:2786 av Gudrun Nordborg m.fl. (V) yrkas avslag på propositionen. Motionärerna anger att förslaget kommer att slå mot människor som redan är ekonomiskt utsatta och att det är högst oklart om återbetalningen, och inte endast skuldsättningen, kommer att öka. Förslaget riskerar enligt motionärerna att bli kontraproduktivt eftersom det kommer att leda till att fler dömda med redan begränsade ekonomiska resurser blir ännu mer skuldsatta, vilket kommer att leda till ökade svårigheter att återanpassa sig till samhället.

Utskottets ställningstagande

Som regeringen konstaterar är statens kostnader för rättsliga biträden betydande och har ökat under ett flertal år. Samtidigt betalas endast en liten del av kostnaderna tillbaka till det allmänna. Utskottet delar regeringens bedömning att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål bör skärpas. Utskottet anser att förslaget är ändamålsenligt utformat och väl avvägt.

Förslaget innebär att de som döms för brott kommer att bli återbetalningsskyldiga för statens kostnader för rättsliga biträden i fler fall och till högre belopp. Som regeringen anför kommer förslaget att leda till ökade intäkter för staten. Utskottet delar regeringens bedömning att förslaget inte medför några betydande risker för en påtagligt ökad skuldsättning hos dömda personer eller att deras återanpassning till samhället försvåras. Utskottet anser vidare att förslaget är förenligt med rätten till en rättvis rättegång och rätten till försvarare i brottmål.

Utskottet anser därför att regeringens lagförslag bör antas av riksdagen. Därmed avstyrker utskottet motion 2023/24:2786 (V).

Reservation

Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål (V)

av Gudrun Nordborg (V).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut borde ha följande lydelse:

Riksdagen avslår regeringens förslag.

Därmed bifaller riksdagen motion
2023/24:2786 av Gudrun Nordborg m.fl. (V) och
avslår proposition 2023/24:46.

Ställningstagande

Jag är kritisk mot regeringens förslag om fördubblade återbetalningsbelopp och begränsade möjligheter till jämkning. Det kan ifrågasättas om den föreslagna återbetalningsskyldigheten är förenlig med rätten till en rättvis rättegång och rätten till försvarare i brottmål. När det gäller förslaget om fördubblade återbetalningsbelopp kan följderna inte anses som proportionerliga, och för att bl.a. höja inkomstgränsen måste de nuvarande nivåerna i rättshjälpslagen ses över. Detta gäller i synnerhet om återbetalningsskyldigheten ska fortsätta vara kopplad till rättshjälpsavgiften. I annat fall blir konsekvenserna av förslaget oskäligt betungande för dömda personer med låg inkomst. Att möjligheten till jämkning ska begränsas genom ett krav på särskilda skäl kan vidare ge intryck av att nedsättning av belopp endast kan komma i fråga vid alldeles exceptionella situationer.

Regeringens förslag riskerar att bli kontraproduktivt eftersom det kommer att leda till att fler dömda personer med redan begränsade ekonomiska resurser blir ännu mer skuldsatta, och därmed ökar svårigheterna att återanpassa sig till samhället. Regeringen gör bedömningen att förslaget inte medför några betydande risker för en påtaglig skuldsättning hos dömda personer eller att deras återanpassning till samhället försvåras. Samtidigt konstaterar regeringen att eftersom syftet är att åstadkomma en skärpning av kostnadsansvaret får en viss ökad skuldsättning tolereras. Jag anser att det är högst oklart om förslaget verkligen kommer att leda till att återbetalningsskyldigheten, och inte bara skuldsättningen, ökar. I princip har jag inget emot att återbetalningsskyldigheten skärps när ett överklagande förfaller i högre rätt på grund av att den tilltalade inte inställer sig utan att ha rimliga skäl för det. Jag kan dock inte acceptera en kriminalpolitik som slår mot människor som redan är ekonomiskt utsatta på det sätt som regeringens förslag kommer att göra.

Jag anser sammanfattningsvis att riksdagen bör avslå propositionen.

BILAGA 1

Förteckning över behandlade förslag

Propositionen

Proposition 2023/24:46 Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål:
Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.

Följdmotionen

2023/24:2786 av Gudrun Nordborg m.fl. (V):
Riksdagen avslår proposition 2023/24:46 Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål.

BILAGA 2

Regeringens lagförslag

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 31 kap. 1 och 10 §§ rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 kap.1 §¹

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen, *eller* kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. *Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller* det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än som avses i 4 § första stycket skyldig att betala *mera* av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om *kostnad* för rättshjälpsbiträde gäller i stället *kostnad* för offentlig

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som *har* betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för provtagning och analys av blod, urin och saliv som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte

- kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen,
- kostnader som *har* vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som *har* utsetts av honom eller henne, *eller*
- det som *har* betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i något annat fall än *de* som avses i 4 § första stycket *och* 10 § tredje stycket skyldig att betala *mer* av kostnaden för försvararen än *ett belopp som är dubbelt så stort som* vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om *kostnader*

¹ Senaste lydelse 2022:1532.

försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns skäl *till det* med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *ersätta* understiger en viss gräns som regeringen fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela föreskrifter om en taxa som ska tillämpas när ersättningskyldigheten för provtagning och analys enligt första stycket bestäms.

för rättshjälpsbiträde gäller i stället *kostnader* för offentlig försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned helt eller delvis, om det finns *särskilda* skäl med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att *betala* understiger en viss gräns som regeringen *har* fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningskyldig.

10 §²

Fullföljes mål från lägre rätt, skall skyldigheten att ersätta rättegångskostnad i högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången därstädes. Högre rätts dom skall anses som fällande, allenast då den tilltalade dömes till påföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill lägre rätt dömt, eller, om han frikänts av lägre rätt, finnes hava begått brottet eller av honom fullföljd talan ej föranleder ändring i lägre rätts dom. Stadgandet i 3 § skall avse det fall, att målsäganden utan skäl föranlett att talan fullföljts av åklagaren.

Om en dom överklagas, ska skyldigheten att ersätta rättegångskostnader i en högre rätt bestämmas med hänsyn till rättegången där. Den högre rättens dom ska anses som fällande endast om

- den tilltalade döms till en påföljd som är att anse som svårare än den som den lägre rätten har dömt till,*

- den högre rätten finner att den tilltalade har begått det brott som han eller hon har frikänts från av den lägre rätten, eller*

- den tilltalades överklagande inte leder till någon ändring i den lägre rättens dom.*

Bestämmelsen i 3 § ska avse det fall att målsäganden utan skäl har förorsakat att den lägre rättens dom har överklagats av åklagaren.

Bestämmelserna om begränsning av ersättningskyldighet i 1 § tredje stycket gäller inte för kostnader i den högre rätten, om den tilltalades överklagande förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en

² Senaste lydelse 1990:443.

huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen.

Om kostnad i högre rätt i mål angående fråga, som dit fullföljts särskilt, äge vad i detta kapitel stadgas om mål, som väckts vid lägre rätt, motsvarande tillämpning.

Återförvisas mål, skall frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande.

Om ett beslut överklagas särskilt, ska detta kapitel tillämpas i fråga om rättegångskostnader i en högre rätt.

Om ett mål återförvisas, ska frågan om kostnaderna i den högre rätten prövas i samband med målet efter att det har återupptagits.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 mars 2024.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande om en offentlig försvarare, ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn har förordnats före ikraftträdandet.
 3. I andra fall än som avses i punkten 2 gäller fortfarande äldre bestämmelser för kostnader som har uppkommit före ikraftträdandet.